

ANTAL ATTILA
Vers a mégis-győzelemről

A húsz éve elhunyt Tűz Tamás a nyugati magyar irodalom talán legfordulatosabb életpályát befutó s legeredetibb életművet hátrahagyó költőegyénisége volt.

A második világháborúban tábori lelkészként szolgált a keleti fronton, majd megtapasztalhatta a hadifogság gyötrelmeit. Hazatérése után nehezen viselte a berendezkedő kommunista hatalom intoleranciáját. 1956-os emigrálását követően főként Kanadában élt, de volt alkalma elvegyülni az Egyesült Államok nagyvárosainak nyüzsgő, kozmopolita világában, s megízlelhette az örök város, Róma levegőjét is, ahol hosszabb ideig papi szolgálatot teljesített.

Számkivetettsége évtizedeiben költői világa folyamatosan tágult. Lírája, mely kezdetben a nyugatosokéra emlékeztetett, többszöri metamorfózison ment át a külső események, az angol-szász s a magyar költészeti hatások és saját dinamikája, belső fejlődése révén. Az érett költő művei kaleidoszkópszerű színességet, változatosságot mutatnak hol habzóan áradó, hol tömör, kihagyásos beszédmóddal, szürrealisztikus képzetársításokkal, műveltségelemek sokféleségével, hangnemváltásaikkal, misztikumot és vasos realitást ötvöző merészségükkel. A *Magasabb fokon* 1980-ban látott napvilágot az *Égve felejtett álmok* című kötetben, melyről Szokolczay Lajossal egyetértve jelenthetjük ki, hogy meghatározója az önéletrajziség.¹ A költemény előtt

található a gyűjteményben a vallomások *Scarboro-i elégiák* ciklus. A *Magasabb fokon* ennek lezárásaként, epilógusaként is felfogható. A vers egyébként is azon kivételes lírai alkotások körébe tartozik, melyek önkódjuk alapján nehezen értelmezhetők, utalásaik megértéséhez, jelentéseik feltárásához a nekik helyet adó kötet (sőt az életmű) egészének ismerete szükséges.

A hat versszakos költeményben olyasvalaki szól jelen állapotáról s ennek feltételezhető múltbeli okáról, aki úgy érzi, sorsának utolsó fordulópontján áll: a továbbiakban fájdalom, nyomor és magány vár rá. (A pokol kifejezés itt nem a halál utáni kárhozatra, hanem az evilági helyzetre utal.) Az önjellemzés (1–3. és 6. versszak) ugyanakkor azokat a képtelenségnek tűnő megállapításokat is magában foglalja, hogy a szenvedés túlvilági békével és boldogsággal tölti el a beszélőt. E paradoxon feloldásán töprengve az olvasó csak a „magasabb fokon” szókapcsolatra támaszkodhat, mely kétszer is előfordul a szövegben, s mindkétszer kitüntetett, hangsúlyos pozícióban: a címben és a zárlatban. Nyilvánvaló, hogy a vers megértéséhez a kulcsot e kifejezés értelmezése adja, ám mielőtt erre rátérnénk, vegyük előbb szemügyre a lírai személyiséget.

A vers alanya olyan száműzöttként mutatkozik előttünk, aki a hazatérés reményéről lemondott már. A helyzetkép – a beszélő a csillagtükrökkel teli, sötétedő vizű tengerre néz – szimbolikája összetett. A tenger

egyszerre a lehetséges hazaut s az otthontól elválasztó közeg, végtelensége érzékelteti a száműzött kiszolgáltatottságát, sötétedő vize pedig, mely mintegy elnyeli a reményt megtettesítő csillagok képét, az öregségre, pusztulásra utal. („A víz életet adó volta mellett a káoszba fulladásnak, a halálnak is eleme és

TŰZ TAMÁS
Magasabb fokon

*Boldog vagyok a poklok fenekén
 boldog vagyok a mély bugyorban
 szorongató tüzekbe megyek én
 hol kín és égető nyomor van*

*már nem vagyok borús se izgatott
 eltűnt arcomról pír és szégyen
 sokáig nézek egy-egy csillagot
 a száműzöttek tengerében*

*hazakisérném őket s nincs hova
 már a remény is elvirágozott
 sötétedő vizekben villog a
 szemük mint búvó csillagállat*

*lehet hogy árulást követtem el
 kivonultam a tűzvonalból
 mint aki búvós szép kövekre lel
 s egyebet se tesz csak barangol*

*valami jel vezérlete alatt
 miről nem tudja honnan is van
 miről halkszárnyú lassú madarak
 hoznak csak hírt azt is titokban*

*magamra hagytak megkapaszkodom
 előnt a túlvilági béke
 s a boldogság is magasabb fokon
 hasít magányom hűs egébe*

1 Lásd SZAKOLCZAY Lajos: *Tűz Tamás költészete*, Tűz Tamás: *Hét sóhaj a hegven*, Magvető Könyvkiadó, 1987, 11.

közege” – olvashatjuk a *Jelképtár*ban.)² A száműzött egyén – tenger kontrasztnak az ovidiusi mintáig visszanyomozható hagyománya van a világirodalomban. Ám a magyar költészet világában jártas olvasó számára is ismerős. Feldereng benne „az tenger partján Oceanum mellett” árvaságát panaszló s Istenhez könyörgő Balassi alakja, a tenger- és csillagképzetekkel élő Pilinszky-versek sora vagy épp Lévy József *Mikese*. Talán a Lévy-költemény egy-egy részlete is eszébe jut, pl.: „Egyedül hallgatom tenger mormolását”, vagy: „Zágon felé mutat egy halovány csillag.”

Helyzetének okát a beszélő (feltételesen) egy korábbi lépésével magyarázza. A lehetséges áruulás, a kivonulás a tűzvonalból többféleképpen értelmezhető. A magát – nem csupán e vers tanúsága szerint – száműzöttnek tekintő szerző végül is maga döntött arról, hogy elhagyja Magyarországot. Bár nyilvánvaló, hogy ezt nem jószántából tette, az áruulás kifejezés mégis arra utal, hogy büntudat kísértette, amiért nem vállalta a sorsközösséget otthoni híveivel, honfitársaival. A tűzvonalt elhagyásának képzelete ugyanakkor az emigrációban tanúsított emberi-papi magatartással is kapcsolatba hozható. Háttérben az időskori, testi kapcsolatot is felvállaló, számtalan költeményben megörökített szerelem éppúgy megbújhat, mint sok más, a papi hivatáshoz méltatlannak tartott lépés.

A száműzöttség tehát a sorsán töprengő én tudatában az áruulás lehetséges következményeként, büntetésként tűnik fel. Az erkölcsi vétséget azonban kisebbíti a kivonulás indoklása a negyedik versszak második felében s az ötödik versszakban. E részletek tanúsága szerint ugyanis a beszélő nem a maga elhatározásából cselekedett a múltban, hanem égi jelnek engedelmessé vált. (A madarak sok nép mitológiájá-

ban égi üzenetek hordozói.)³ A bűvös, szép kövekre lelés s a barangolás az *Egy szenvedély margójára* című Pilinszky-vers világát idézik, melyben a saját köre lelés a tengerparton – Jelenits István értelmezése szerint – az identitáskeresés képi objektívációja.⁴ Az egykori kivonulás e mitologizáló mentegetésével (nemcsak kényszerítette, „tolta”, hanem hívta, vonzotta is valami) a költemény alanya saját természetéről is vall. Őszinte önvizsgálata azt sejteti: vállalkozó kedvének (kalandvágyának?) is köze van jelenlegi helyzetének kialakulásához.

A befejezés a verskezdet paradoxonjához tér vissza: elhagyatottsága ellenére a beszélő úgy jellemzi magát, mint aki a túlvilági béke s egy magasabb fokú boldogság osztályrészese. Az életművet ismerő tudja, hogy itt keresztény ember, pap beszél. (A poklok, a túlvilág emlegetése s a büntudatra utaló részletek révén nyilvánvaló lehet ez talán annak is, aki kevésbé otthonos Tűz Tamás költői világában.)

A kereszténység a szenvedésben nem értelmetlen kínlódást lát, hanem lehetőséget a megtisztulásra, a világi dolgok fölé emelkedésre, a szentté avatódásra a krisztusi sors átélése révén. „Szenvedni annyit, mint diadalt aratni” – írja Babits nevezetes versében, a *Psychoanalysis Christianában*.

A *Magasabb fokon* soraiban ott bujkál a Krisztus-párhuzam. Nem idegen ez Tűz Tamástól, sok más versében (pl. az emlegetett *Scarboro-i elégiák*ban is) felbukkan. A költőt az emigrációban megkísértette a keresztény identitás eljátszásának lehetősége. A *Magasabb fokon* ennek az identitásnak a feltétel nélküli vállalásáról tesz bizonyosságot. Tegyük hozzá, a tíz és kilenc szótagos jambusi sorokból építkező, rímes, beszédmódjával a kései József Attila-versekre emlékeztető mű egy másik (magyar költői) identitás reprezentációjaként is értelmezhető. A költemény tehát győzelemről tudósít. Arról, hogy alkotó hősné az anyanyelvi közösségből kiszakadva, a csábítások és kitérők ellenére is sikerült megtartania hitét és magyarságát. Ezért is boldog – magasabb fokon.

2 HOPPÁL Mihály–JANKOVICS Marcell–NAGY András–SZEMADÁM György: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, 1990. 238.

3 Uo. 147.

4 BENEY Zsuzsa–JELENITS István: *Bevezetés az irodalomba*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994. 60.